

Erkölcsei nevelés és jellemfejlesztés egy budapesti szakképző centrumban

Beck-Zaja Mónika és Zaja Roland

*„A legtermészetesebb út a barátság,
a befogadó közösség keresése.”*

Edith Eva Eger

Az erkölcsi nevelés megfogalmazásai

A neveléstudomány egyik jeles személyisége, *Bábosik István* gondolata szerint, a köztudatban általánosan elfogadott az a nézet, hogy a nevelés lényege az érték közvetítés vagy értékteremtés. Tulajdonképpen a pedagógiai vagy nevelési érték az egyén konstruktív életvezetése, melyen olyan életvitelt értünk, amely szociálisan értékes, de egyénileg is eredményes személyiségeket jelent. A pedagógiai tevékenység által kialakított konstruktív életvezetés az egyik legfontosabb emberi érték.

Maga a konstruktív életvezetés egy emberképben jelenik meg, amelyet az *Európai Unió* is megfogalmaz célkitűzéseiben, középpontban az önállóság, a felelősségérzet kialakulása és a társas kapcsolatok (mások tisztelete, máság tudomásulvétele), a felnőtt életre való felkészítés is szerepet kap. Az *Unió* emberképének alapvető jellemzője a moralitás és a szociális életképesség egysége. A társadalom elvárásainak megfelelő ember szocio-morális vonatkozásban altruisztikus, munkára orientált, kooperatív, toleráns személyiség, az önfejlesztés, önérvényesítés tekintetében pedig a folyamatos önképzésre motivált, önmaga pozitív adottságait felelősen gondozó, fejlesztő, a változó körülményekhez alkalmazkodni képes, gyakorlatias egyén.

Morális magatartás és tevékenységformák megfelelő szintje nélkül a társadalom, a nemzet vagy más emberi közösségek sem fejlődhetnek, sőt hiányuk zavart is okoz egy közösség életében. Az *EU* az ehhez szükséges stratégiai dokumentumok sorából az erkölcsi nevelés feladatkörébe az alábbi 5 morális magatartás- és tevékenységformát nevezi meg:

- szellemi, fizikai vagy közéleti munka;
- az értékővő magatartás, vagyis a közösség szellemi, kulturális és természeti értékeinek védelme, óvása;
- a segítőkészség vagy karitativitás;
- toleráns magatartás;
- fegyelmettség. (*Bábosik*, 2004. 11-20. old.)

Talán nem is lehet közülük választani, hogy melyik a fontosabb, de a legértékesebbként talán – az iskola szempontjából – a közösségfejlesztő, vagyis morális magatartás- és tevékenység-formákat lehetne előtérbe helyezni.

Természetesen megfogalmazhatjuk az egyéni értékeket is:

- intellektuális és művelődési tevékenység;
- esztétikai igény – önmagunk és környezetünk karbantartása;
- egészséges életmód.

Hazánkban az állami fenntartású intézmények számára a *Nemzeti Alaptanterv*ben (továbbiakban: NAT) prioritások az irányadóak.

A NAT által körvonalazott „embereszmény” főbb jellemzőit a *110/2012. (VI. 4.) Kormányrendelet* is megfogalmazza abban a szellemben, hogy a felnövekvő nemzedék

- a haza felelős polgárává váljék;
- kifejlődjék benne a hazafiság érzelemvilága;
- reális önismeretre és szilárd erkölcsi ítélőképességre tegyen szert;
- megtalálja helyét a családban, a szűkebb és tágabb közösségekben, valamint a munka világában;
- törekedjék tartalmas és tartós kapcsolatok kialakítására;
- legyen képes felelős döntések meghozatalára a maga és a gondjaira bízottak sorsát illetően;
- váljék képessé az önálló tájékozódásra, véleményformálásra és cselekvésre;
- ismerje meg és értse meg a természeti, társadalmi, kulturális jelenségeket, folyamatokat;
- tartsa értéknek és feladatnak a kultúra és az élővilág változatosságának megőrzését.” (*Füzi*, 2015. 1. 2. feje.)

Ha a különböző nevelési területek sorát nézzük a NAT feladataiban, akkor az erkölcsi nevelést minden más terület elé sorolja (talán nem véletlenül):

- Erkölcsi nevelés
- Nemzeti öntudat, hazafias nevelés
- Állampolgárságra, demokráciára nevelés
- Önismeret és a társas kultúra fejlesztése
- Családi életre nevelés
- Testi és lelki egészségre nevelés
- Felelősségvállalás másokért, önkéntesség
- Fenntarthatóság, környezettudatosság
- Pályaorientáció
- Gazdasági és pénzügyi nevelés
- Médiatudatosságra nevelés
- Tanulás tanulása. (*Füzi*, 2015. 1. 2. feje.)

Az itt felsorolt területek nevelési feladatai egyfelől a műveltségterületekbe ágyazottan, szakórák keretében, másfelől az osztályfőnöki órák keretében valósulnak meg. Az osztályfőnöki órák nevelési tervét a tantestület fogadja el.

Bábosik István kutatása szerint az erkölcsi magatartásformákat illetően az egyénre jellemző viszonylag szilárd és maradandó morális magatartási tendenciák kialakulása, stabilizálódása a serdülés időszakában játszódik le. (Bábosik, 2004. 249. old.) Ő maga is vizsgálja a morális magatartási tendenciák meglétét vagy hiányát az alábbi területeken:

- iskolai közösség életével és az iskolai feladatokkal kapcsolatos magatartási sajátosságok,
- a társakkal kapcsolatos magatartási jellemzők,
- a felnőttekkel, nevelőkkel kapcsolatos magatartási tendenciák. (Bábosik, 2004. 250. old.)

A Semmelweis Egyetem Semmelweis Ignác Többcélú Szakképző Intézménye vizsgálata

Ha Bábosik István gondolataira visszatérve, a serdülőkor után folytatni szeretnénk az erkölcsi neveléssel kapcsolatos munkát, akkor a középiskola lehet annak a színtere. Az általunk kiválasztott iskola egy egészségügyi szakképzésre célorientált intézmény, a Semmelweis Egyetem Semmelweis Ignác Többcélú Szakképző Intézménye (korábban Semmelweis Ignác Szakképző Iskola) a főváros XIX. kerületében. Az iskola pedagógiai programjában itt is elsőként kiemelt nevelési terület és cél a NAT alapján az erkölcsi nevelés, melyet az alábbi módon taglal:

- a tanulók erkölcsi érzékének, érzékenységének fejlesztése;
- a kötelességtudat kialakítása és elmélyítése;
- a normakövető magatartás jelentőségének elfogadtatása;
- az egyéni és közösségi (társadalmi) felelősség, mint érték elismerése;
- az értékkonfliktusok kezelése, tolerancia;
- a NAT-ban, illetve a kerettantervben meghatározott etikai ismeretek elsajátíttatása.

Ez a szellem az egész pedagógiai munkát áthatja, hiszen magában foglalja a felelősségvállalást, az iskolai élet valamennyi területét, a személyiségfejlesztést, a környezeti nevelés megalapozását. A cél az, hogy az iskolát elhagyó diákok egészséges személyiségként ballagjanak el. Legyen jövőképük, erkölcsi tartásuk, konvertálható tudásuk, igényük a folyamatos tanulásra, önművelésre, önmaguk és a világ megismerésére, a harmóniára, az otthonteremtésre. (Pedagógiai program, 2018)

Igen, ez a program összecseng a korábban leírtakkal. Megvalósítása az egyes tanórákon, szakórákon, és osztályfőnöki órákon történhet elsősorban, de ezek mellett véleményem szerint megvalósulhat az minden más iskolai tevékenységben

is. Gondolunk itt elsősorban a nevelőtestület által adott viselkedési mintára, a példamutatásra, a tanórán kívüli tevékenységekre, mint pl. iskolai ünnepségek, kulturális és sport programok, szabadidős tevékenységek sorára is.

Érdekességként jegyezzük meg, hogy az iskola már a tanulók felvételénél a szóbeli vizsgán is fontos szempontként figyeli meg azt, hogy a szövegértésnél, az adott mesénél milyen erkölcsi tanulságokat fedez fel a felvételiző diák. (*Pedagógiai program*, 2018)

Az osztályfőnöki órák számos ponton lehetnek az erkölcsi nevelés fő megvalósítói. Lehetnek és vannak olyan témák, amelyek megvitathatják a kötelességtudat, a mértéktartás, az együttérzés, az együttműködés, a segítőkészség és a tisztelet témaköreit. Nem is lehet ez másképpen egy olyan intézményben, ahol az egészségügyi szakképzés folyik, hiszen ez a terület nem is működhet másképpen a valóságban sem, a majdani életben, az adott munkahelyen. Az a diák, akiben nincs meg az együttérzés, az empátia, a segíteni akarás, a tisztelet, az igazán nem fogja ezen a szakterületen megtalálni majdani a helyét.

Az erkölcsi nevelés – a jellem fejlesztése, egyéni fejlesztés

A jellem *Allport* szerint nem egyéb, mint az ember személyes jegye, személyiségvonásainak mintázata vagy életstílusa. Az ógörög etimológia szerint: karakter, karakterológia kifejezésként is ismert. Maga a karakter szó azonban gyakran használatos a személyiség szó szinonimájaként is, és úgy is meg lehet határozni, mint értékelt személyiséget; a személyiséget pedig, mint értékmentes karaktert. (*Allport*, 1998, 42-43. old.)

A jellem és a személyiség – bár szorosan összefüggnek – de mégis két különböző pszichológiai fogalom. A jellem a szűkebb fogalom, mint a személyiség, tartalma pedig távolról sem olyan gazdag. A jellem azonban nem egy egyszerű vagy véletlenszerű személyiségjegy, a személyiségnek a legmélyebb rétegéhez tartozik, biztosítva ezáltal egyfajta állandóságot.

Kivételes pedagógiai jelentősége van, mert:

- egyrészt nagymértékben elősegíti a növendékek megismerését és azok pszichopedagógiai jellemzését,
- másrészt a tanulót lehetséges megnyilvánulásának prognosztizálására is alkalmas lehet.

A jellem bonyolult pszichológiai jelenség, a legvitatottabb fogalom, kutatása manapság igen felgyorsult (pl. miben rejlik a jellem lényege?).

Rókusfalvi Pál (2001, 7-8. old.) szerint az egyén erkölcsileg is értékelhető magatartása, elsősorban akarati cselekvéseit, értékelő beállítódását jellemzi.

Minden ember elsősorban a jelleme alapján nyilvánul meg, mint személyiség, ill. mint valamely csoportnak többé-kevésbé értékhozó tagja.

Hoffmann Rózsa (2004, 73. old.) állítása szerint a jellem hordozza a legmeghatározóbb módon személyiségünk legmélyebb állandóságát. A jellem tesz kiszámíthatóvá és hitelessé: hasonló erkölcsi helyzetre mindenkor hasonló válaszokat adunk.

A jellemnek alapvetően két területe ismert: lehetőség, hogy az egyén adekvát cselekvései révén ténylegesen megvalósítja döntéseit és választásait, másrészt pedig ismerjük végrehajtó, ill. akaratlagos dimenzióját is. Pedagógiai szempontból ez azért fontos, mert számolni kell a legjelentősebb emberi értékek fejlesztésével, és annak formáit, lehetőségeit is tudnunk kell. Figyelnünk kell a személy működő önkontrollját, önfegyelmzését, ill. annak serkentését. A jellem nem tükröz egyebet, mint a személy individuális erőforrásainak vagy lehetőségeinek etikai jellegű szervezeti fokát, melyet önkontrollal és önfegyelmzés segítségével lehet teljesíteni.

A jellem a személyiség lényeges erőbázisa, a személyiség szükséges viszonyulási és értékorientációs alrendszere.

A jellem, mint meghatározó tényező

Megfogalmazhatjuk a jellemet úgy is, mint a személyiség alapvető működéseinek háttérében levő ösztönző, orientáló, szabályozó, ok és motivációs jellegű, szerzett belső pszichikus konstrukció. Összetett, nagy horderejű „konstrukció”.

Funkciói:

- egyrészt a személyiség alapvető működéseit váltja ki,
- másrészt pedig azok erkölcsi színezetét biztosítja.

Tehát mindenekelőtt motivációs, és morális természetű képződmény. Erőteljesen rányomja a bélyegét mindarra, amit az ember tesz, de az is jellemző, hogy hogyan teszi azt, amit tesz. A jellem szinte kizárólag személyközi szituációkban, ill. interperszonális kapcsolatban érvényesül, azzal együtt, hogyan viszonyul környezetéhez, embertársaihoz, DE: önmagához való kapcsolata is benne van.

A jellemnek többféle összetevője van – szerzőnként változnak a vélemények.

Bábosik István (1999): a jellem pedagógiai hatások következményeként kialakult szükségleti-motivációs képződményekből – szokásokból, példaképeszményképekből és meggyőződésekéből – szerveződik össze.

Egyetérthetünk vele. A jellem részint dinamikus attitűdökből, részint állandósult meggyőződésekéből, részint pedig egységbe szerveződött változatos vonásokból épül fel. Az összetevők száma – egy átlagosan kialakult jellemben – több százra tehető.

A jellem fejlődése nem egyéb, mint az összetevők egyre magasabb szintű strukturálódása, egyszerű halmazállapotukból egységes és szerves rendszerré való

átalakulását, ill. integrálódását jelenti. *Bábosik* szerint az összetevők komplex együttesekbe szerveződnek.

Fontos szerepe van az attitűdöknek, melyek olyan érzelmekhez kötőnek, melyek pozitív/negatív értékelésekkel, készenlétekkel (hajlandósággal) bírnak. Az attitűdök értékekkel, törvényekkel, normákkal és alapelvekkel szembeni érzelmi álláspontokat is kifejeznek, szociális alapokkal rendelkeznek. A stabilitás az attitűdök azon sajátossága, melynek szellemében azok nem változnak napról napra, bizonyos időperiódusok mentén viszonylagos állandósággal bírnak.

A meggyőződések jellegzetes, egyéni tapasztalatokon alapuló állásfoglalások, vélemények és eszmerendszerek. Mozgató és orientáló erővel rendelkeznek. A jellem szerkezetében található meggyőződések alapvetően morális jellegűek, ugyanis az egyén és környezete közti összefüggést vezérik.

A jellem szerkezetében nagyszámú vonást is találunk: melyek tényleges erkölcsi jellemvonások (mint pl. szerénység, önteltség, őszinteség), részint pedig akarati vonások (kítartás, törekvés, határozottság). Az erkölcsi vonások a jellem szociális érettségét tükrözik, addig az akarati vonások a jellem erejét és szilárdságát. *Adler* (1996. 73 old.) szerint van olyan értelmezési elv, mely szerint jellemvonásról (legyen az bármilyen jellegű), „*csak az ember és környezete közti összefüggés szempontjából beszélhetünk*”.

A jellemvonások a személyiség specifikus vonásait alkotják, melyek a személyiség jellegzetes irányulását szabják meg. DE: nem minden személyiségvonás képes jellemvonást mutatni.

Egyes pozitív vonások elsődleges szerepet játszanak a kialakult jellem szerkezetében, mint pl. az őszinteség, a becsületesség, a tisztesség, a tisztelet, a megbízhatóság, a felelősség, a méltóság, a tolerancia, az elfogadás, a következetesség, a lelkiismeretesség, a segítőkészség, az integritás, az empátia, a szorgalom, az önfegyelem, a nagylelkűség, a figyelmesség, az állhatatosság, a pontosság, a lojalitás vagy a rugalmasság.

Wes (2002) véleménye szerint hat elem játszik állandó tartópillér szerepet: az őszinteség, a tisztelet, a felelősség, a becsületesség, a segítőkészség és a civil szellem.

Természetesen negatív előjelű, morális szempontból elítélendő vonások is lehetnek a személyiségben. Különböző helyzetek, változatos helyzetekhez való másképpen történő idomulás. Minden pozitív vonásnak van egy ellentéte, és fordítva (pl. szerénység – önteltség, jólelkűség – rosszlelkűség). Az egyén valamely vonása a két véglet között valamilyen szinten, skálán van. Az iskolás gyerekeknél gyakran megfigyelhető pl. a lustaság, a hazudozás, a passzivitás, a szemtelenség, a durvaság, a szeszélyesség, a féltékenység, vagy a dacosság bizonyos foka.

Allport szerint, amikor valakit kiemelkedő jellemnek mondunk: az morális kiválóságot jelent. Ha valakit jellemtelennek mondunk: akkor erkölcsileg

nincsenek kívánatos vonásai. A jellemes emberre mindenekelőtt az jellemző, hogy alapvető erkölcsi elveket meggyőződésszerűen vall, azokhoz szilárdan ragaszkodik, és azok szellemében jár el (bármilyen körülmény között is). A „jellemtelen” rosszhiszemű ember ennek az ellenkezője. Vagyis: a jellem tulajdonképpen az egyén társadalmi és erkölcsi értékét fejezi ki. Azt mutatja, hogy ami szociális és morális szempontból fontos, hasznos és értékes a társadalom számára, az fontos-e, hasznos-e és értékes-e az egyén számára, vagy nem.

A jellem szerkezetileg bonyolult, igen sok összetevője van, a vonások pedig pozitív vagy negatív síkon is megnyilvánulnak. A jellem alapvetően egyedi – páratlan – képződmény, amely nagymértékben hozzájárul a személyiség egyszerűségének megalapozásához.

A jellem egységessége és dinamikája

Az egyén jellemében a háromféle alapvető komponens, ill. komponensek elemei egymással összefüggnek, egymással kölcsönhatásba kerülnek, hierarchizálódnak. Vannak viszont bizonyos komponensek, melyek dominánsak, vezető szerepük van. Ezeknek az uralkodó összetevőknek az alapján lehet az embereket osztályozni, meghatározott jellemtípusokba sorolni.

Pedagógiai vonatkozásban célunk az lehet, hogy megfelelő jellemösszetevők kifejlesztésén túl, a jellem stabilitásának és egységességének (egyesültségének) megalkotása, amennyiben az érett jellemre mindenekelőtt az összetevők stabilitása, belső szervezettsége és integráltsága a jellemző. A jellem ugyanakkor nem egy merev pszichikus konstrukció, állandóan változik, a környezet és interperszonális kapcsolatok szerint. Valószínűleg soha nem jut el a tökéleteshez, viszont egyes negatív vagy helytelen és etikailag rossz vonások megváltoztatása és felcserélése pedagógiaileg lehetséges.

A jellem fejlesztésének pedagógiai kérdései

A jellem alapvetően az ún. érték-attitűdök, nézet-meggyőzések és erkölcsi-akarati vonások rendszerében jut kifejezésre, ugyanezen területeken kézenfekvőek a fejlesztési lehetőségek. A fejlesztés metodikai része viszont nagyon változatos és sokféle megalapozású tantárgy-pedagógiai koncepcióval szembesülünk.

A fejlesztés konkrét élethelyzetek és viszonyok területén a létfontosságúnak ítélt attitűdök, meggyőzések és pozitív vonások alakítását jelenti, valamint a helytelen attitűdök, meggyőzések és a negatív vonások kialakulásának megelőzését, vagy ha az már rögzült, akkor a hibás jellemösszetevők semlegesítését, megváltoztatását jelenti.

A fejlesztés az általános erkölcsi nevelés mentén zajlik, fő célja a növendékek felkészítése arra, hogy kialakult pozitív jellembeli értékeiknek függvényében nyilvánuljanak meg a szociális élet terén, azoknak megfelelően ténykedjenek, éljenek. A jellemfejlesztés az erkölcsi nevelés legfontosabb célkitűzése, melynek

során az erkölcsi nevelésben jól bevált módszertani utasításokat kell követni. A fejlesztést már a gyermeki kor szakaszaiban sikeresen kezdhethük. Olyan nevelési tevékenységről van szó tehát, amely a személyes és az általános szociális felelősség alapján alkotó pozitív jellembeli komponensek és erkölcsi erények fejlesztését vállalja fel. Az erények kifejezik az emberi méltóságot, részint pedig megalapozzák az egyéni jóllétet és boldogságot, részint pedig meghatározzák az emberi jogokat és kötelességeket (tehát a közös jót szolgálják).

A jellemnevelés terén kiemelkedő szerepe van egyrészt a családnak, másrészt az iskolának, hiszen ott zajlik a legmagasabb szinten szervezett oktatás és nevelés. Hatást gyakorolnak más egyéb területek is, mint pl.: a közösség, a vallás, a tömegkommunikáció vagy a művelődési intézmények (könyvtárak, színházak, múzeumok, stb.) A jellem fejlődése összefügg a gyermek korával, fejlettségi fokával, a környezet személyi és tárgyi feltételeivel. Elsőrendű szerepet azonban a családi és az iskolai oktatás játszik. Ha ezek nincsenek meg, vagy hibásak: a leg súlyosabb negatív következménnyel járnak.

Az iskolai oktatás-nevelés terén a jellemnevelést illetően hat fő megközelítési mód figyelhető meg (Huitt, 2004):

- az iskola teljesen eltekint a jellemnevelés feladatától,
- értéktelen pozíciót tanúsít,
- egyszerű elemzések racionális útját követi,
- kognitív fejlesztésre orientáltan közelíti meg a kérdést (a tudás a lényeg, vele úgyis automatikusan „fejlesztődik” a jellem is),
- értékközvetítő és gyakorlatközpontú metodikát alkalmaz,
- az iskola kombinált megközelítést érvényesít a jellemnevelésben.

Mindezek szellemében a legeredményesebb az értékközpontú, az értékek áthagyományozására fókuszáló, az értékekkel szembeni elkötelezettséget szorgalmazó, változatos cselekvési, gyakorlási helyzetekre alapozó, ezeknek megfelelő aktív módszereket alkalmazó oktatás lehet.

Egy más alap gondolat a jellemnevelésben a folyamatos formálódás, a személyiség „gyakorlódik” és stabilizálódik a nevelés során, tehát változás áll fenn folyamatosan. Gyakori az utánzásos alapú minta is, a gyermek, a tanuló akkor fejlődik megfelelő módon, ha nem csak szemtanúja a személyközi kapcsolatok módozatainak (nem csak a minták megfigyelése), ne csak észlelje a viselkedési modelleket, hanem gyakorolja is.

Fontos terület a más személyekhez fűződő viszony: így az embertársakhoz, más személyekhez való kötődés, érintkezés. Kivételes jelentőségű a gyermek nevelőihez, szüleihez és pedagógusaihoz, valamint kortársaihoz, tehát az életében fontos és közvetlen szerepet játszó, gyakorta eszményképül szolgáló (referencia) személyekhez fűződő kapcsolata.

Fontos figyelembe venni az olyan nevelési feltételeket, melyek szabályozzák a nyújtott példák, voltaképpen a követésre méltó vonásmodellek formáit.

A jellemnevelésben szükségesek és alapvetőek az iskolai fejlesztési programok. A jellem mindig hűen tükrözi az egyén sajátos életútját, alapvető élettörténeteit, megélt személyes tapasztalatait és egész életmódját. Egyáltalán nem mindegy, hogy az iskola mekkora tevékenységrepertoárral rendelkezik (mint ahogyan az sem, hogy a napi oktatási feladatok vonulatában milyen követelményeket támaszt, milyen készségeket és szokásokat fejleszt, vagy milyen társas helyzetek kialakulását teszi lehetővé). A jellem formálását célzó nevelői hatások mindig valamilyen viselkedéshez vagy aktivitáshoz kapcsolódva, azokba mintegy beleszővődve jutnak érvényre, szinte mindig követelmény-teljesítéshez vagy konkrét társadalmi helyzethez kötődve realizálódnak. Bármilyen gazdag pl. egy iskola hatásrendszere, ha szegényes a tevékenységrepertoárja, akkor az nem fog megfelelő eredményességet mutatni.

A korai szakaszban nagy szerepe van a szokások fejlesztésének (pontosság, rendszeresség, fegyelmezettség attitűdjeinek alakulása).

A jellemnevelés 11 konkrét alapelve *Lickona, Schaps és Lewis* (2003) szerint:

- a jellem fundamentumát alkotó morális értékek előnye
- a jellem komplexitása (értelem, érzelem, viselkedés)
- komprehenzív, aktív és effektív megközelítés
- oltalmazó-gondozó iskolai közösség megalkotása
- megfelelő feltételek biztosítása a tanulók morális tetteinek, normakövetésének
- a tanulók tisztelete
- a tanulók belső motivációinak erősítése
- tantestület ösztönzése a jellemnevelésre, a kezdeményezésekre
- partner a család és a helyi közösség
- időnként mérjük fel és értékeljük az iskola jellegét, a tantestületnek a működését, növendékek jellemvonásait.

Hoffmann Rózsa (2004, 73. old.) szerint az erkölcsi nevelés során a jellem alakulásában kiemelt szerepe van

- az ismereteknek (a jó és rossz megkülönböztetése miatt);
- az érzelmeknek (az emberi cselekvések legfontosabb mozgatórugói), és
- az akaratnak (azért, hogy azt is meg tudjuk tenni, amit nem kedvelünk, vagy nem igazán szeretünk).

Viszonylag stabilizált jellemről 11-13 éves kortól beszélhetünk.

A jellemnevelés napjainkban egyre erőteljesebben megnyilvánuló trend, pedagógiai mozgalom. Cél az, hogy a konstruktív életvezetés során az egyén önmaga számára is előnyös és hasznos módon nyilvánuljon meg, de a társadalom számára is célszerű és értékes dolgokat tegyen.

A „szakképzési intézményrendszer átfogó fejlesztése” kutatás eredményei a jellemfejlődés tükrében

A fejlesztés az általános erkölcsi nevelés mentén zajlik, fő célja a tanulók felkészítése arra, hogy kialakult pozitív jellembeli értékeiknek függvényében nyilvánuljanak meg a szociális élet terén, azoknak megfelelően ténykedjenek, éljenek. A jellemfejlesztés az erkölcsi nevelés legfontosabb célkitűzése, melynek során az erkölcsi nevelésben jól bevált módszertani utasításokat kell követni.

Legjobb: az értékközpontú, az értékek áthagyományozására fókuszáló, az értékekkel szembeni elkötelezettséget szorgalmazó, változatos cselekvési, gyakorlati helyzetekre alapozó, ezeknek megfelelő aktív módszereket alkalmazó oktatás. (Fodor, 2008, 148-162. old.)

A tanuló akkor is fejlődik, ha nem csak szemtanúja a történéseknek, hanem gyakorolja is a különböző viselkedési modelleket. Kivételes jelentőségű a tanuló nevelőihez, szüleihez és pedagógusaihoz, valamint kortársaihoz, tehát az életében fontos és közvetlen szerepet játszó, gyakorta eszményképül szolgáló (referencia) személyekhez fűződő kapcsolata.

Az egyéni felkészítésben, személyiségformálásban fontosak, sőt talán alapvetőek a különböző iskolai fejlesztési programok. Fontos, hogy egy iskola gazdag tevékenységi repertoárral rendelkezzen, hiszen így a tanulók más-más körét tudja bevonni, fejleszteni. (Fodor, 2008, 148-162. old.)

Az itt említett jeles szerző, *Fodor László* is említi Személyiségpedagógia c. munkájában, hogy időnként mérjük fel a tanulók pedagógusaikhoz és kortársaikhoz való viszonyát. Ezzel kapcsolatosan egy olyan vizsgálatról számolhatunk be, amely a közelmúltban készült egy budapesti szakképző centrumban. (Zaja, 2019)

A budapesti Semmelweis Szakképző Iskola tanítványainak megismerése, előrelépése érdekében részt vett egy pályázatban, amely a „VEKOP-8.6.3-16-2017-00005 A szakképzési intézményrendszer átfogó fejlesztése” projekt-címet viselte, melynek keretében egy pszichológiai kérdéssort állítottak össze Budapesti Vendéglátóipari és Humán Szakképzési Centrum hét iskolájának különböző szakirányú diákjai részére. Az egyik közülük az egészségügyi és szociális szakirányú Semmelweis Ignác Szakképző Iskola volt, amely kezdeményezte, lebonyolította és koordinálta magát a kérdőíves vizsgálatot. A projekt felelősei ugyanis úgy vélték, hogy igenis fontos a diákok véleménye, megéri azt az összességében nem kis munkát, amit a kérdőívek elkészítése, feldolgozása és kiértékelése jelent.

A felmérés 2019. februárjának elején történt meg, összesen 273 diák részvételével (melyekhez társult még kétszer 20 db kontrollcsoportos űrlap is). A kérdőívek anonim módon kerültek kitöltésre, melynek során az alábbi fő kérdéscsoportokra válaszolhattak a tanulók:

- I. Személyes adatok
- II. Hivatás, munka – életpálya-építés
- III. Szabadidős, kulturális szokások
- IV. Mentorálás (a kérdéssor fő eleme volt).

A legfontosabb elem ebben a felmérésben tehát a mentorálás volt, vagyis, hogyan vélekednek a diákok az egy éves munkáról annak a 2. „félideje” után, február elején. A diákok többsége arról számolt be, hogy javult a tanulmányi eredménye egy vagy több tárgyból. Fontos kérdés volt az is, hogy egy tanuló megtalálta-e a számítását abban az iskolában ahová jár, illetve, hogy ha nem, milyen más iskolába, képzésre pályázná. A pályaelhagyás, a „nem azt tanulom, amit igazán szeretnék” ugyanis nagyon fontos kérdések a szakképzéssel foglalkozó intézményekben, itt is erre volt kíváncsi a kérdőív.

A baráti kapcsolatok alakítása talán nem volt ugyan a program fő célkérdése, de mint tudjuk, sokat jelent az, ha valaki jól érzi magát egy közösségben (egy iskolában!), vannak barátai, tud velük jó kapcsolatokat kialakítani. Kérdésként tették fel (1. táblázat):

1. táblázat: A mentorálás ideje alatt lett-e több, vagy újabb barátod, barátnőd?

Iskola	Összes kérdőív	Igen (db)	%	Nem (db)
Iskola 1.	52	17	33	35
Iskola 2.	29	10	34	16
Iskola 3.	23	7	30	16
Iskola 4.	44	27	61	17
Iskola 5.	15	2	12	13
Iskola 6.	31	11	35	20
Iskola 7.	79	31	39	46
Összesen:	273			

Forrás: Saját szerkesztés

Sok válasz érkezett, szívesen válaszoltak erre a kérdésre. Az, hogy több, ill. újabb barát is „keletkezett” a vizsgált félév alatt, azt feltételezi, hogy a mentorálás idején újabb tanulókkal ismerkedhettek meg a diákok (30-60%), ezáltal újabb kapcsolatokat alakíthattak, ami különösen örvendetes lehet számunkra.

Sajnos, ilyen szempontból a „nem” válaszok sem kevesek, de talán alakulhattak még kedvezően a tanévből hátralévő időben. Ám ha nem is lett volna így, örülnünk kell a szép számú „IGEN” válasznak, különösen két iskolánál.

Tanári elégedettség mérése

Az egész kérdőív egyik legizgalmasabb kérdése, amely a tanári elégedettséget mérte a diákok szemszögéből. Tudtommal nem volt még hasonló vizsgálat az oktatási centrum intézményeiben (7 iskola vendéglátóipari és humán profillal).

A tanárokkal való kapcsolat kérdése az alábbi módon alakult (2. táblázat):

2. táblázat: Ha szakközépiskolás vagy, vajon igazak-e ezek az állítások?

	Összes kérdőív	Kedvelem tanáraitam	Egyet / többet is	Értenek a gyerekek nyelvén	Szerintem jó fejek	Jól felkészültek	Szeretnék olyan lenni, mint ő(k)	Oda lehet menni hozzájuk	Nehéz velük kijönni, szigorúak	Másfajta tanárt(okat) szeretnék
Iskola 1.	52	30	10/22	16	22	13	14	26	5	4
Iskola 2.	29	10	1/11	4	10	3	2	5	2	4
Iskola 3.	23	6	1/11	3	7	4	4	5	4	1
Iskola 4.	44	11	9/10	4	6	5	4	2	10	15
Iskola 5.	15	2**	1/2**	2**	2**	1**	2	1**	-	-
Iskola 6.	31	14	5/18	16	6	12	8	18	4	1
Iskola 7.	79	27	90/28	15	25	13	12	20	16	4
Össz.:	273									

Forrás: Saját szerkesztés

Nagyon fontos adatok és kérdések, sok szép válasz született, szívesen jelölték meg valamely válaszlehetőséget a diákok. Megkérdezte a kérdőív, hogy kedvelik-e a tanárokat, „jó fejek”-e, oda lehet-e menni hozzájuk, értenek-e a gyerekek nyelvén, jól felkészültek-e, szigorúak-e, avagy másfajta tanárt szeretnének. A többség válasza pozitív volt a tanári elégedettséget illetően. Jó néhányan azt is megjelölték, hogy „szeretnék olyan lenni, mint ő”.

A tanárok szakmai felkészültségéről alkotott vélemény is az egyik legfontosabb jelző, csakhogy, mint a tanár által adott minta („szeretnék olyan lenni, mint ő”).

Úgy gondoljuk, itt tehát egy nagyon fontos dologról van szó: a tanár, a pedagógus, mint példa, pozitív minta áll a diákok előtt – erkölcsi nevelési szempontból is jegyezhetjük ezeket jó érzésekkel. Viszonylag kevés volt a „nehéz velük kijönni”, a szigorúak, a túl szigorúak, ill. a „másfajta tanárt szeretnék” (pl. eredményesség, egyéni szimpátia miatt) válasz. Persze leginkább talán az lett volna optimális, ha ezek száma \emptyset lett volna...

Diák-diák kapcsolat

Egy másik kérdéscsoport (3. táblázat) a diák-diák közötti kapcsolatokat vizsgálta a segítség, az odafigyelés szempontjából.

3. táblázat. *Ha lehetne, te hogyan, miben tudnál segíteni osztálytársadnak?*

	Összes kérdőív	Tanulásban	Megkérdezném, elkészült-e?	Segítenék elmagyarázni	Elhívnam moziba	Figyelnék rá	Együtt tanulnék vele	Egyéb
Iskola 1.	52	11	9	18	16	10	9	7
Iskola 2.	29	6	1	10	4	-	4	2
Iskola 3.	23	4	1	11	4	3	3	2
Iskola 4.	44	12	7	14	10	10	4	5
Iskola 5.	15	5	3	6	7	2	3	2
Iskola 6.	31	12	5	5	9	4	10	10
Iskola 7.	79	16	17	28	23	18	18	9
Össz.:	273							

Forrás: Saját szerkesztés

A táblázat adatai alapján a legszembetűnőbbek: a tanulásban, az elmagyarázásban való segítség, amelyek sokat jelenthetnek egy-egy diáknak. A másik dolog az odafigyelés arra, hogy elkészült-e a feladatokkal, ill. a figyelnek rá (ehhez még segíteni sem kell, de adott esetben jó azt érezni egy diáknak, hogy valaki van mellette). Az „elhívnam őt egy jó moziba” inkább a baráti kapcsolatokat erősítheti, amelyek tudjuk, hogy az iskolai közérzet alapjait is jelentik, tehát fontosak.

Az egyéb válaszok között azonban akadnak – kis számban ugyan –, de negatív előjelű vélemények is, mint pl.: „nincs időm más problémájára”; „semmit, ő NEM segítene”, „esélytelen”. Csupán egy-egy válasz kiemelése áll itt a leírtak közül, nem jellemzőek korántsem az egész (273 db!) kérdőívre, de mégis, elgondolkodtatóak.

További egyéb válaszok is születtek immár pozitív hangvétellel: segítene társának „lelkileg rendben lenni”; „jó lenne a viselkedést megtanítani neki”; „meghallgatnám gondjait”; „mindenben támogatnám, ha jó fej és engedi”, „személyiségében stílusában segítenék”. Talán ezzel a kérdéscsoporttal érezte, átgondoltatta a kérdőív a diákokkal a segítség különböző módjait és lehetőségeit is.

Bízunk benne, hogy inspirálták is őket a felsorolt lehetőségek, illetve ezeknek az igazán jó tippeknek, megfontolandó gondolatoknak és ötleteknek a megléte a diákokban ugyancsak fontos jelzés lehet egyben a pedagógus számára is.

Úgy véljük, hogy egy ilyen projekt-kérdőív, kérdéssor fontos visszajelzője lehet az iskolai munkának, a tanulók teljesebb megismerésének, és természetesen egyben a változtatás, a pedagógiai munka folyamatos fejlesztésének, vagyis a tanítványok erkölcsi értékekkel való felvértezésének is az iskolai munka keretein belül.

Irodalom

- Adler, Alfred (1996). *Életünk értelme*. Kossuth Kiadó, Budapest
- Allport, G. W. (1998). *A személyiség alakulása*. Kairosz, Szentendre
- Bábosik István (2004). *Nevelélmélet*. Osiris Kiadó, Budapest
- Fodor László (2008): *Személyiségpedagógia*. Ábel Kiadó, Kolozsvár
- Füzi Beatrix (2015). *Neveléstan*. Óbudai Egyetem, TMPK. 1. 2. fejezet.
https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412b2/2013-0002_nevelestan/tananyag/00-borito-150604a-halvansarga-10-Fuzi.Beatrix.html. 2021. 09. 25-i megtekintés
- Hoffmann Rózsa (2004). *Az erkölcsi nevelés értékelméleti és pedagógiai dimenziói*. Mester és tanítvány, január. 67–81.
<file:///C:/Users/Win7/AppData/Local/Microsoft/Windows/INetCache/IE/8V6XFPP>. 2021. 09. 22-i megtekintés
- Huitt, W. (2004). *Moral and character development*. Educational Psychology Interactive. Valdosta, GA: Valdosta State University. Educational Psychology Interactive: Moral and Character Development. edpsycinteractive.org. 2021. 11. 12-i megtekintés
- 10/2012. (VI. 4.) *Kormányrendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról*. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200110.kor>. 2021. 09.24-i megtekintés
- Lickona, Thomas - Schaps, Eric - Lewis, Catherine (2003). *CEP's Eleven Principles of Effective Character Education*. www.character.org. 2021. 11. 12-i megtekintés
- Rókusfalvy Pál (1999). A nevelés – erkölcsi nevelés. Új Pedagógiai Szemle, 49. évf., márc. 1–13.o. Letöltés: <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00025/1999-03-ta-Rokusfalvy-Neveles.html> (2021. 09. 22.)
- Semmelweis Egyetem Semmelweis Ignác Többcéltű Szakképző Intézménye. *Pedagógiai program* (2018. június).
<http://www.semmelweis-bp.sulinet.hu/index.php/dokumentumok/pedagogiai-program-dk>
2021. 09. 24-i megtekintés
- Wes, Hanson (2002). *Making ethical decisions*. <http://www.josephsoninstitute.org/MED/MEDintro+toc.htm>. 2021. 11. 12-i megtekintés
- Zaja Roland (2019). *VEKOP-8.6.3-16-2017-00005 „A szakképzési intézményrendszer átfogó fejlesztése” pályázati kérdőív adatainak összesítése*. Budapest. 2019. 03. 30-i megtekintés